

Gestalttningsprogram för Guldtorget

Skellefteå är mitt i en utveckling vi aldrig tidigare skådat, med ökande befolkning och rikare utbud av kultur, fritid, handel och verksamheter. Platsen framför Sara kulturhus är nu snart färdigställd och nu behöver torgets utformning och funktion ses över.

Bakgrund

Torget mot öst på 1960-talet.

Torget ursprungsplacering var där nuvarande stadsparken ligger. 1883 flyttades torget till två överblivna tomter i kvarteret Loke. Torgets placering har sedan hängt kvar i den planering som därefter togs fram PO Hallmans plan från 1905 samt Albert Lilienbergs från 1920. Sedan 1970 hade målet varit ett trafikfritt torg, och 1980 beslöt kommunfullmäktige att stänga Trädgårdsgatan för biltrafik och flytta parkeringen. Kommunen beslöt 1986 att godkänna fortsatt arbete med ändrad utformning av torget som en gångmiljö.

Torget utformning har varit uppe för diskussion många gånger. Torget är en viktig målpunkt i staden, där dagens etablerade stråk, gågatan Nygatan möter den nya länken mellan älven och stadsparken i söder till Sara kulturhus och planerat resecentrum i norr via Trädgårdsgatan.

Gehl arkitekters rapport som gjordes 2013 "Skellefteå - levande centrum" påpekade att torget var överdimensionerat, samt skuggades av ett allt för högt hus i dess södra del. Det är dock i den delen allt folkliv finns idag. Torget är en viktig koppling i stadens flöde men är visuellt överdimensionerat. Torget som en viktig målpunkt har förstärkts med Sara kulturhus.

I Fördjupad översiktsplan för Centrala stan (2016) lyfts att torget bör förnyas. Torget ligger inom den del som benämns handelsstaden, gränsande mot Kanalgatan och den del av centrum som kallas den nya staden. Handelsstaden har en byggnadshöjd på 3-4 våningar. Huvudinriktningen är att behålla den skalan men det kan vara möjligt att på vissa väl lämpliga platser bygga högre. Torget har nyligen (2022) fått ett officiellt namn Guldtorget. Tidigare har det benämnts "Möjligheternas torg".

Utformningen av dagens torg

Torget mot norr 2009.

Torget nuvarande utformning med granit och effektpyloner gjordes i slutet på 1980-talet ritades av Jan Räntfors.

Torget yta har formen av en platt pyramid - med en höjdskillnad på nästan en meter - och är gjord av plattor i ljus idefjordsgranit omgiven av en körbarstenssatt yta i röd granit hämtad från Södra hamngatan i Skelleftehamn. För att understryka de svaga vecken i torgetans pyramidhöjning har sidorna olika ytbehandling och i dess mitt finns en rombisk yta av polerade stenar. Under den finns ett 20 tons betongfundament för att kunna resa julgranar, midsommarstänger "eller något tillfälligt intressant". Åt norr avslutas torget med en mur i röd vångagranit med sittplatser på södra sidan och cykelparkeringar på den norra. Torget avgränsas av tre svartvita effektpyloner med högtalare och eluttag för korvvagnar etc.

Mot Trädgårdsgatan finns två gröna byggnader, ett soprum och en offentlig toalett.

Söder om torget, mot Nygatan finns ett konstverk i form av en fontän. Här finns också en åttkantig byggnad med hamburgerrestaurang och kiosk och många viktiga teknikutrymmen under mark.

Torget omges av tre byggnadskomplex (förutom Sara Kulturhus i norr). I dessa finns bostäder, verksamheter i bottenplan med pubar, restauranger, butiker samt i den östra byggnaden även hotell.

Områdets avgränsning

Den egentliga, öppna torgytan (grönt i kartan) är cirka 50 x 35 meter, men mellan fasaderna är det ungefär 60 x 110 meter. Detta kan jämföras med Hötorget i Stockholm, som är cirka 60 x 60 meter (70 x 90 mellan fasaderna).

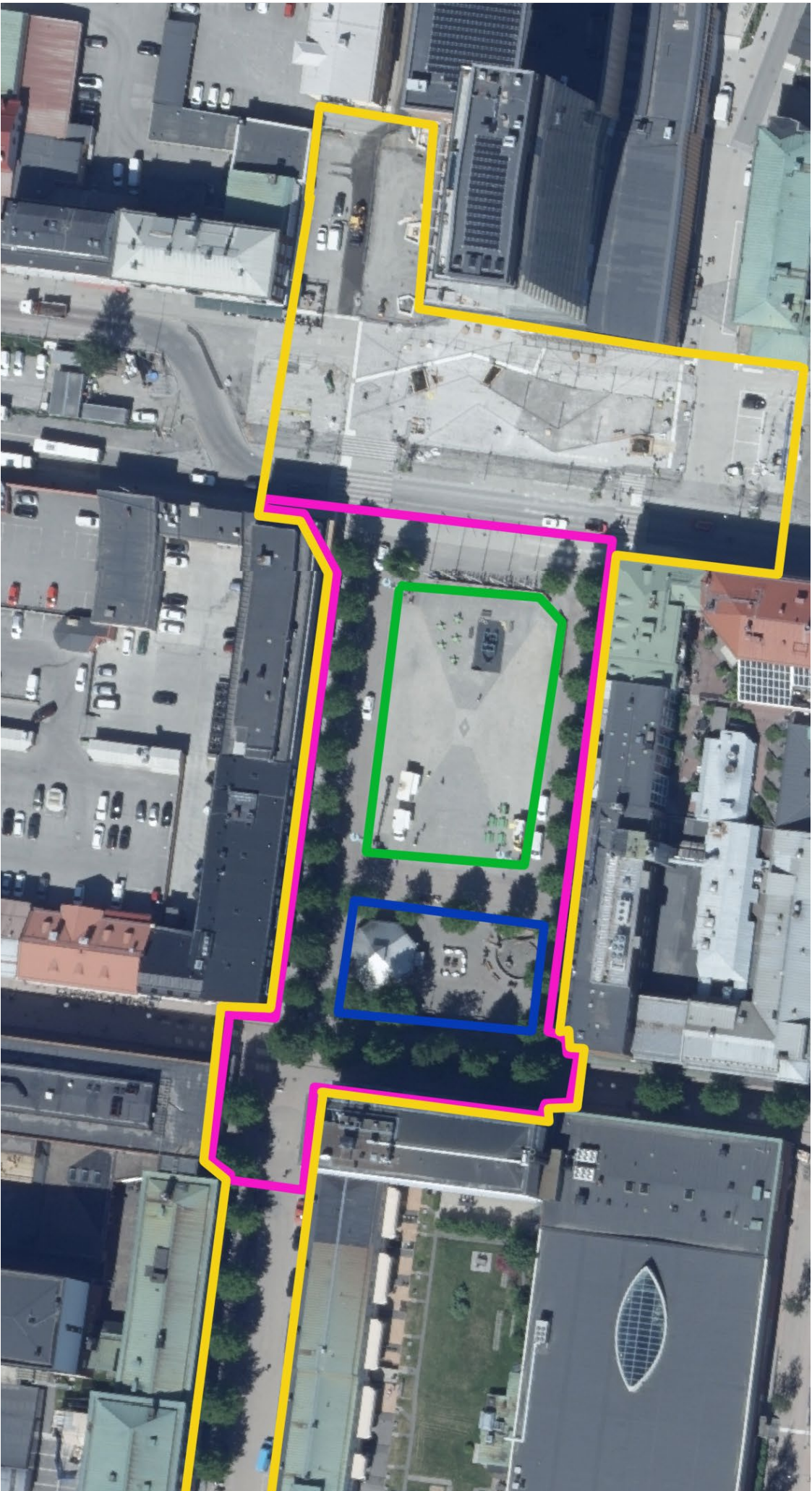
Förutom torgytan och området söder om torgytan (blått) omfattas delar av Kanalgatan, Nygatan och Trädgårdsgatan i programmets område (gult). Huvudfokus ligger dock inom rosa område.

Gult: Influensområden (inkl Kanalgatan, Trädgårdsgatan, norr om Kanalgatan och platsen vid Stadsparken)

Rosa: Torget (inkl Nygatan och platsen Trädgårdsgatan/Nygatan)

Grön: Egentliga torgytan

Blå: Södra delen av torget

Framtidens torg

1. Ett torg med liv mellan husen

Torget i väntan på Larry Hagman 1987.

Levande stråk året runt

Första steget i Kanalgatans framtida utformning börjar vara klart. Det blir två körfält i Kanalgatans södra del och ytor för annat (cykel, gång, uteserveringar etc) i övrigt.

Trädgårdsgatan på östra sidan torget är enligt den fördjupade översiktsplanen för Centrala stan ett huvudstråk i nordsydlig riktning och sammanbinder framtida resecentrum och kulturhuset med stadsparken och älvsrummet, och i förlängningen Sörböle med Norrböle. Gatan bildar också en axel tillsammans med den öst-västliga Nygatan, företrädesvis trafikerad av gående. God orienterbarhet med tydliga stråk och entréer samt en tydlig hierarki mellan olika vägar (huvudväg och alternativa vägar) skapar också trygghet och igenkänning.

Torget är utgör också en målpunkt i sig - hit går en för att träffa folk, kolla på människolivet eller bara hänga. Året runt. Kanske kan det som är en vattenspegel för lek och rekreation på sommaren användas som skridskobana på vintern?

Folkliv on stage, off stage och backstage

Torget ska vara en samlings- och mötesplats för alla. Både fasta och flyttbara barnaktiviteter finns året om på torget. Med ny utformning av Kanalgatan på plats, kan granitmuren tas bort eller ges öppningar för att tydligare koppla samman

kulturhuset och torget. Muren är idag ett visuellt hinder, men det är väsentligt att det finns en förståelse för att det finns trafik och att helheten behöver vara så att människor inte kommer till skada. Neutrala sittplatser (utan koppling till konsumtion) i bra solläge och lä ska finnas. Vintertid ska torget behålla sin attraktion genom att möjliggöra vinteraktiviteter.

För staden som helhet, behövs olika platser och rum för att människor kan ta del av allt som en stad kan innehålla. Det är bra med kontraster där exempelvis stadsparken kan lugna ner och ett torg kan stå för aktivitet och rörelse.

Evenemangsyta

Torget har historiskt kunnat nyttjas för stora evenemang. I framtiden bör både urbana ytor och mera nära intima rum rymmas. Ett torg är en tydlig urban yta med en grundfunktion att kunna inrymma tillfälliga lite större händelser så som marknader eller event. I en stad som Skellefteå som växer är det av stor vikt att torget som mötesplats för Skellefteås invånare finns där. Ytor för mindre evenemang ska finnas i någon av rumsbildningarna, exempelvis utställningar, idrottstävlingar, motions- och lekaktiviteter av mer eller mindre tillfällig karaktär.

Utöver detta ska även en separat Speakers Corner funktion inrymmas på torget (idag i södra delen av Torget). Torgvagnar, marknadsstånd och "Bondens marknad" kan hitta sina platser på torgytan, men de är inte fasta.

Speakers Corner, kulturanslagstavla och detaljer.

Trygghet och tillgänglighet dygnet runt

Torget ska utformas så att det blir en levande plats under så stor del av dygnet och året som möjligt. Här ska finnas plats för många olika aktiviteter och stimulerande lek för olika åldrar men också lugnare platser. Ett viktigt fokusområde för projektet är

social hållbarhet där trygghet och tillgänglighet för alla åldrar, kön och funktionsvariationer är en nyckel. ¹

Platser upplevs trygga om de:

- möjliggör för personer att se och synas
- är befolkade
- går att överblicka
- är välskötta och omhändertagna (kontinuerligt underhåll motverkar mer skadegörelse)

Tomma platser och slutna rum under kvällstid är platser i staden som upplevs som mest otrygga.

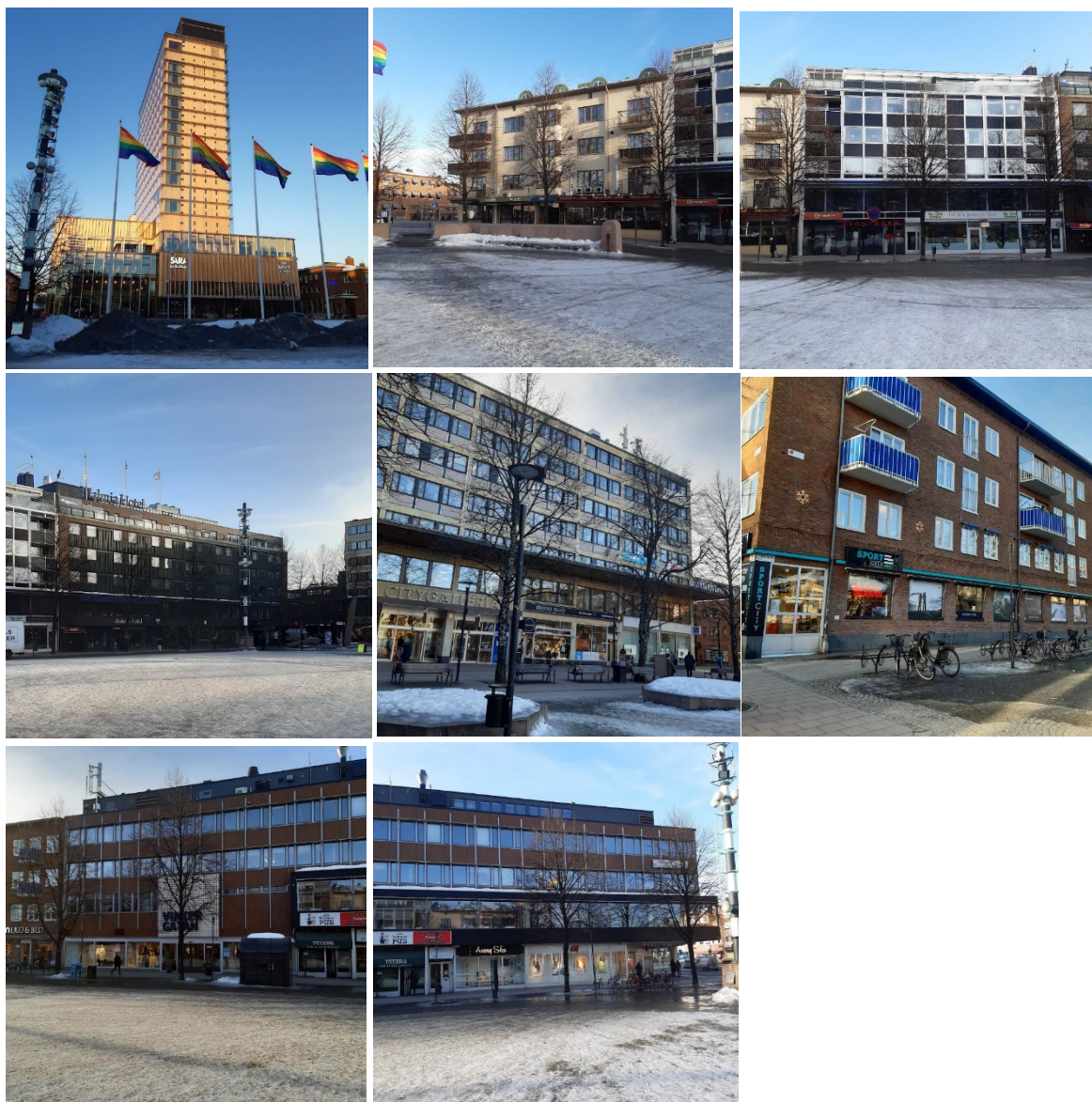
Trygghetsskapande åtgärder är därför:

- Befolka platser genom ett attraktivt och varierat innehåll, året runt
- Skötsel och kontinuerligt underhåll
- Förbättra belysningen, genom att belysa mörka skrymslen och vertikala ytor, samt att undvika bländning
- Ökad orienterbarhet genom att tydliggöra stråk med förbättrad belysning.

Ställningstagande 1: Tydlighet i stråkindelningen. Befolka så stor del av torget som möjligt. Torget med omgivning ska erbjuda zoner där man kan välja mellan att visa upp sig (on stage), vara vid sidan av och titta på (off stage) och platser där man kan vara i fred utan att bli iakttagen (backstage). Granitmurarna mot norr är idag barriärer och kan med fördel öppnas upp. Torggatan (öster om torgytan) och gatumarken mellan själva torgytan och södra delen av torget bör kunna stängas för biltrafik. Verka för ett torg som är attraktivt året runt.

¹ Enligt Boverket upplever kvinnor otrygghet oftare än män. Yngre män upplever otrygghet mer sällan. Samtidigt är det yngre män som råkar ut för mest våld i utomhusmiljöer. Äldre personer som upplever otrygghet väljer oftare att stanna hemma, medan yngre kvinnor istället väljer alternativa färdvägar. Personer som är födda utanför Sverige samt personer som bor i flerfamiljshus uppger oftare att de upplever otrygghet.

2. Byggnader och verksamheter på torget

Angränsande bebyggelse

Norr om torget ligger Kanalgatan och Sara Kulturhus, byggt 2021 och en av världens högsta träbyggnader. Öster om torget ligger på Torggatan ett byggnadskomplex bestående av tre hus, från norr Centrumhuset från 1934 i fyra våningar, Avenyhuset från 1960 i sex våningar och Malmiahuset från 1968 i sex våningar. Söder om torget finns på Nygatan RiksCity-huset (Åhléns) från 1959 i sju våningar, i öster sammanbyggt med Citykompaniet. Väster om torget finns längs Trädgårdsgatan ett byggnadskomplex bestående av från norr EPA-huset (Vintergatan) från 1962 i fem våningar och fd Handelsbanken (Sport-City) från 1939 i tegel i fyra våningar.

Fristående byggnader på torget

Förutom grillkiosken finns två gröna, mindre byggnader, en publik wc och ett soprum som nyttjas av torghandelsvagnarna för deras sophantering. Reklamskyltarna ägs av privata Clear Channel och regleras i avtal. Dagens byggnader är på inget sätt oersättliga, men under grillkiosken finns många teknikanläggningar som måste hanteras. Nya byggnader, permanenta eller tillfälliga, kan etableras på såväl själva torgytan som influensområden.

Uteserveringar/food court

På den östra sidan av torget, på Torggatan, har uteserveringarna kommit till de senaste åren. De kan nyttja den kvällssol som kommer från väster vilket har skapat trivsamma platser med många besökare. Uteserveringar bör även kunna etableras på själva torgytan och därmed dela in torget i mindre rum.

Torghandel och torgvagnar

Torgvagnarna är idag den enda funktion som drar folk till själva torget, och har också kompletterats de senaste åren med flyttbara sittbänkar och bord. Sådan och annan torghandel behövs och fyller en viktig funktion som dragare av människor och liv till torget. Utan dessa finns inget liv idag. De ska dock inte ha permanenta platser.

Trädgårdsgatan ska kunna användas för transporter av gods och personer till fastigheter längs torgets västra sida åtminstone till dess alla fastigheter har varuintag på innergård eller liknande.

Ställningstagande 2: Torggatan kan stängas för trafik. Gatan kan då delas upp i zoner för uteserveringar och annat. Nya byggnader, permanenta eller tillfälliga, kan etableras på såväl själva torgytan som influensområden. Även om gator är stängda i övrigt, är det viktigt att det ska gå att komma in på torget med nyttotrafik, dvs godsfordon, färdtjänst m.m, även på östra och västra sidan på torget.

3. Torgets utformning

Pridetåget 2019. Söder t v.

Identitet

Torget ska vara en plats för besökare att känna glädje över och skellefteborna att känna stolthet för. Det är viktigt att det finns tydliga kopplingar till andra delar av staden men att torget i sig får ha en egen identitet. Konst kan förstärka ett områdes identitet och kan med fördel integreras i platsens gestaltning. Det handlar om att gestaltningen kommer med i ett tidigt skede. Gestaltningen ska vara framåtsyftande och engagerande samt ha en bärande idé som genomsyrar hela förslaget. Torget ska vara en naturlig del av det nya med kulturhuset och Kanalgatan men också ge liv åt befintlig omgivning. Förslaget ska ha en idé om vad torget kan tillföra i ett stadsbyggnadsmässigt och socialt sammanhang.

Torget rum

Torget är stort och kan behöva brytas upp i mindre och tydliga rum med varierande karaktär av lugn och liv. Detta gäller själva torgytan såväl som intilliggande områden: Kanalgatan, Trädgårdsgatan, norr om Kanalgatan, platsen vid Stadsparken, Nygatan och platsen Trädgårdsgatan/Nygatan. Kanske kan även Torggatan delas upp i olika delar med uteserveringar och passagestråk. Stenläggningen kan varieras med ex. grönska och grus.

Belysning

Belysning är en viktig del att ta fasta på i utformningen av torget. Den ska skapa rum och variation över året. Vara en viktig del i tryggheten på torget. Man kan skapa trygghet genom att belysa mörka skrymslen och vertikala ytor, samt att undvika bländning. Ökad orienterbarhet kommer genom att tydliggöra stråk med förbättrad belysning. Vinterbelysning av gågatan och träden ska skötas av kommunen.

Utsmyckning och konstnärlig gestaltning

Konstnärlig gestaltning är viktigt för att ge det nya torget och platserna i dess närhet en själ. ²

“Lyftet – en ankdam i utveckling” av Bo Holmlund (1995)

2. Söder om torgytan, mot Nygatan, finns idag konstverket “Lyftet – en ankdam i utveckling” av Bo Holmlund (1995), som har varit föremål för viss debatt. Just Lyftet var en konstdävling där plats valts ut av gamla tekniska kontoret med en jury bestående av politiker på uppdrag av kommunfullmäktige som gjorde urvalet till att det blev just Lyftet. Oftast brukar det vara svårt att flytta offentliga verk som är beställda/gjorda för en särskild plats specifikt då konstnären inte längre är i livet.

Om konstverket ska flyttas är det viktigt att det finns en fastslagen ny plats samt en framtagna budget för nedmontering och montering av Lyftet. I detta fall måste det bli en utredning som brukar läggas på kulturenheten som handlar om att först påtala idé för konstnärens efterlevande men även att se över vem som kan utföra ett sådant uppdrag att montera och nedmontera ett konstverk dvs det ska helst vara någon som arbetat nära honom eller som har samma hantverkskunskap. Hela processen måste också noga dokumenteras. Dessa omkostnader för att nedmontera och montera, transport/förvaring, offert från konstnär som kan åta sig arbetet måste bekostas av uppdragsgivaren.

Vegetation

Träden är viktiga på torget då de ger en varm och ombonad karaktär och skapar en mer mänsklig skala på platsen. Träd ska fortsättningsvis vara viktiga byggstenar i den kommande utformningen av torget. De stora lindarna avger sav som gör beläggning och sittplatser klabbiga. En del av träden vid Torggatan kan bytas ut till andra arter, ex vårblommande träd som ex. körsbär. Signalerar att våren har kommit och underlättar för uteserveringarna.

Vegetationen skapar också orienterbarhet, och i det sammanhanget är det viktigt att beakta siktlinjen från framtida resecentrum till älven. Här kan gestaltning av stråket leda gående söderut utan fri siktlinje ända ned mot älven, trädens nuvarande placering behöver inte vara ett hinder.

I enlighet med FÖP Centrala Stan (vilken säger att centrum ska bli grönare) och principen 3-30-300³ bör mängden träd på torget utökas. I detta fall innebär det ett krontäcke på ca 30% av torgets yta. Träden är en viktig del i klimatet att det både ger svalka varma dagar samt viktigt att ta upp regnvattnet(dagvattnet). Kanalgatan kommer att vara ett fördröjningsmagasin vid stora flöden från nederbörd.

Ställningstagande 3: Torgets gestaltning ska ha en hög verkshöjd och bidra till att ge Skellefteå en stark och positiv identitet. Konstverket Lyftet kan beroende på nytt sammanhang flyttas, men också stå kvar. En flytt är en kostsam process som måste motiveras, samt att rättighetshavarna till konstverket behöver vara delaktiga. Om framtida konstverk och utsmyckning ska vara kopplad till infrastruktur, ställer det stora krav på utförandet (fontänen idag fungerar inte tillfredsställande). Växtligheten ska öka, men kan vara av annat slag än idag och kan bidra bättre till tydlighet och orienterbarhet. Ifall träden bör flyttas är det på grund av VA-ledningar. Skulle de gå att spara tjänar vi stora värden.

3. "3-30-300" är en regel som har tagits fram för att veta hur mycket växter en stad behöver. Regeln är ett sätt att ge praktisk relevans åt forskning kring grönskas påverkan i staden och sammanfattas på följande sätt:

- 3 träd. Alla ska kunna se minst tre träd från sin bostad, skola och arbetsplats.
- 30 procent. Varje stadskvarter ska ha minst 30 procents krontäckningsgrad. Måttet krontäckningsgrad talar om hur stor del av en yta som skuggas av trädkronor.
- 300 meter. Alla invånare ska ha max 300 meter till ett grönområde.

Regeln har tagits fram för att beslutsfattare ska veta hur mycket grönska som behövs för att en stad ska fungera väl. Växter är viktiga för att invånarna ska må bra, både fysiskt och psykiskt. De behövs också för att städer ska klara regn, vind och värme, samt för att de skadliga partiklar som finns i luften ska tas upp. Detta vet många om, men riktlinjer, mål och kvantitativa mått för hur mycket växter som krävs har tidigare saknats.

Befintlig vegetation på torget. Särskilt viktiga träd i mörkgrönt.

4. Tekniska förutsättningar

Skötsel/förvaltning

Skellefteå kommun kommer att vara huvudman för gator och torg. Det är av stor vikt att skötsel, drift, underhåll och materialkvalitet beaktas. En långsiktigt hållbar anläggning av god kvalitet med möjlighet till rationell skötsel ska skapas. Samtidigt är torget en plats där inslag av intensiv skötsel kan accepteras. Delar av torget kan komma att vara uppvärmda vintertid. Omfattning och läge beror på torgets utformning. Framkomlighet för skötsel- och utryckningsfordon ska fungera.

Stadigvarande torgvagnar bör ha tillgång till låsbara toalett och soprum. Ifall torgvagnar fortsatt ska stå på torget ska detta alltså finnas med i ny utformning. Om inte utgår det från gestaltungsopdraget.

Gator

Trädgårdsgatan: Trädgårdsgatan ska tillsammans med Brogatan, Parkbron och Stationsgatan bli en del i ett nordsydligt grönt stråk genom stadsdelen, kallat "nordsydstråket". Nordsydstråket ska utvecklas till stadsdelens huvudaxel, ett attraktivt, funktionellt och väl gestaltat stråk där människor gärna rör sig till fots. Stråket kopplar samman viktiga mötesplatser och målpunkter som resecentrum, kulturhus, torget, stadsparken, älven och Södertorg.

Trafik: gående, cykel och bil

Dagtid är torget i huvudsak till för gångtrafikanter, cyklarna åker på Stationsgatan men Trädgårdsgatan fungerar som viktigt komplement för cykeltrafiken att ta sig in i centrum mitt. Cykelparkeringar ska finnas i anslutning till torget. Blåljus och färdtjänst ska ha framkomlighet på torget.

Tillgänglighet

Universalutformning ska vara ledord för gestaltningens av platsen. Adresser som är öppna för allmänheten (hotell, bio mm) kräver åtkomst med färdtjänst.

Ledningar

Det finns mycket ledningar på västra sidan torget, mestadels under träden.

Sopphantering och återvinning

Kommande lagstiftning kring fastighetsnära sopinhämtning kommer gälla i området. Lösning för sophantering och återvinning ska anpassas utifrån detta. Detta är ett område där gestaltningen blir viktig för en långsiktigt bra lösning.

Antagonistiska handlingar

Hinder mot antagonistiska handlingar ska inkluderas i och anpassas efter utformningen.

Återbruk

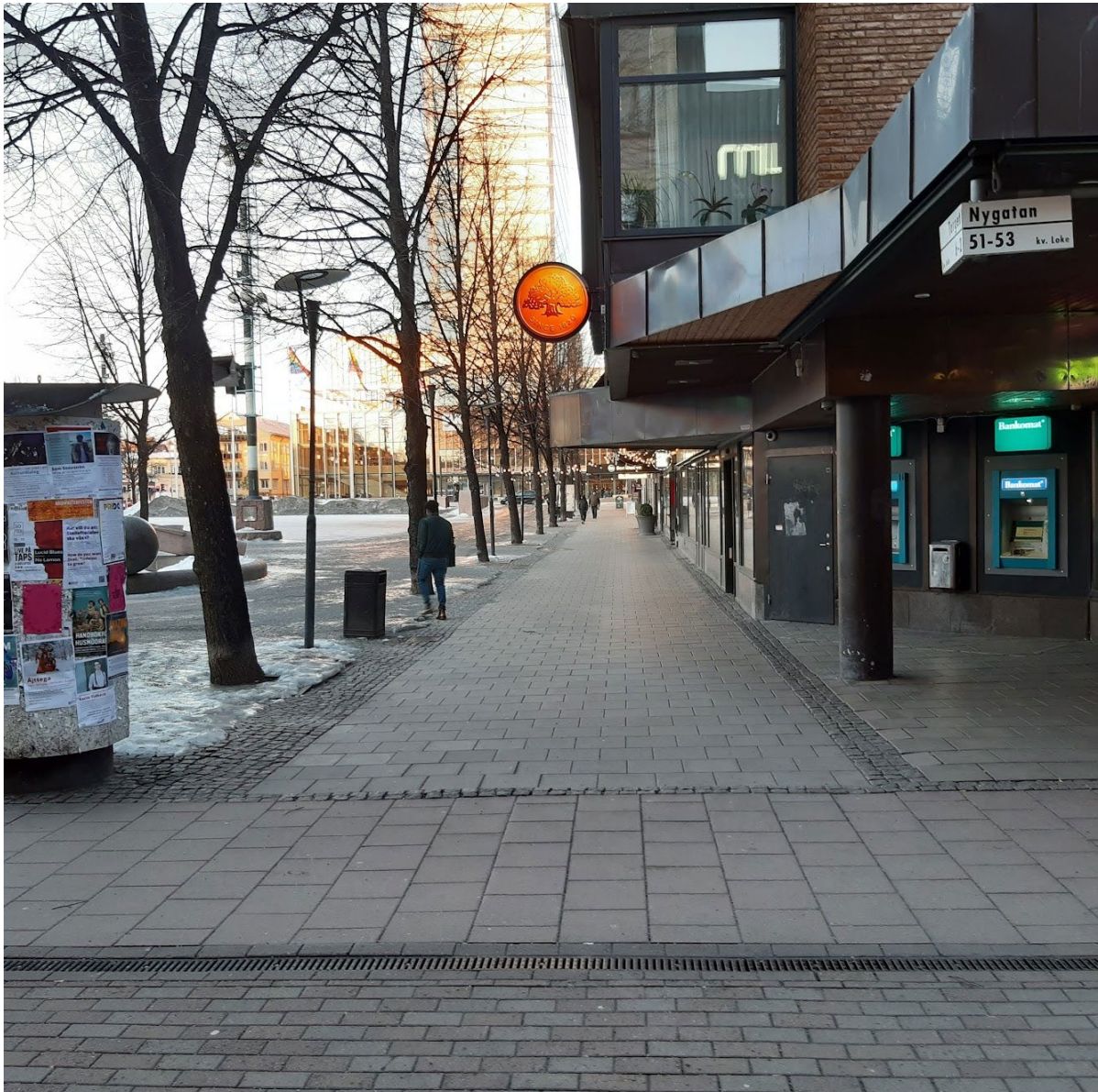
Det material som finns i torget idag med granitmur, plattor m m bör/ska återanvändas i den nya gestaltningen av torget om det är möjligt. Hållbarhet är en viktig fråga att belysa i projektet. Effektpelarna bör inte återanvändas pga tekniska krav.

Lokalklimat

Säkerställa vistelseytor med tillräcklig skugga för att lokalt minska den ökande effekten av "urbana värmeöar" i och med klimatförändringar. Gestaltningen ska även ta hänsyn till kastvindar runt byggnadshörn och försöka minska effekterna av dessa.

Bilaga 1. Bilder

Torggatan

Nygatan

Trädgårdsgatan

Kanalgatan

Egentliga torgytan

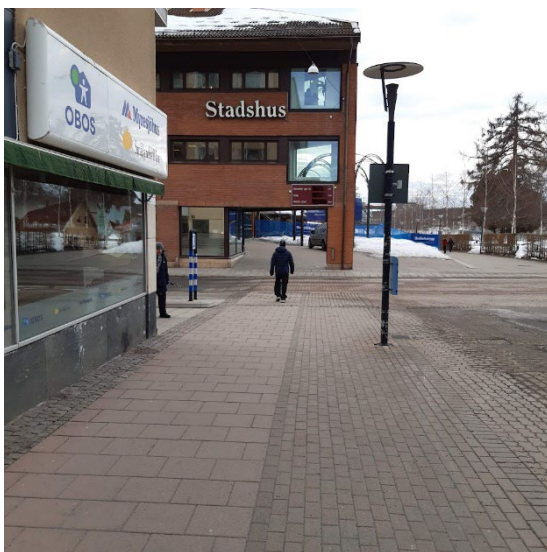
Platsen Trädgårdsgatan/Nygatan

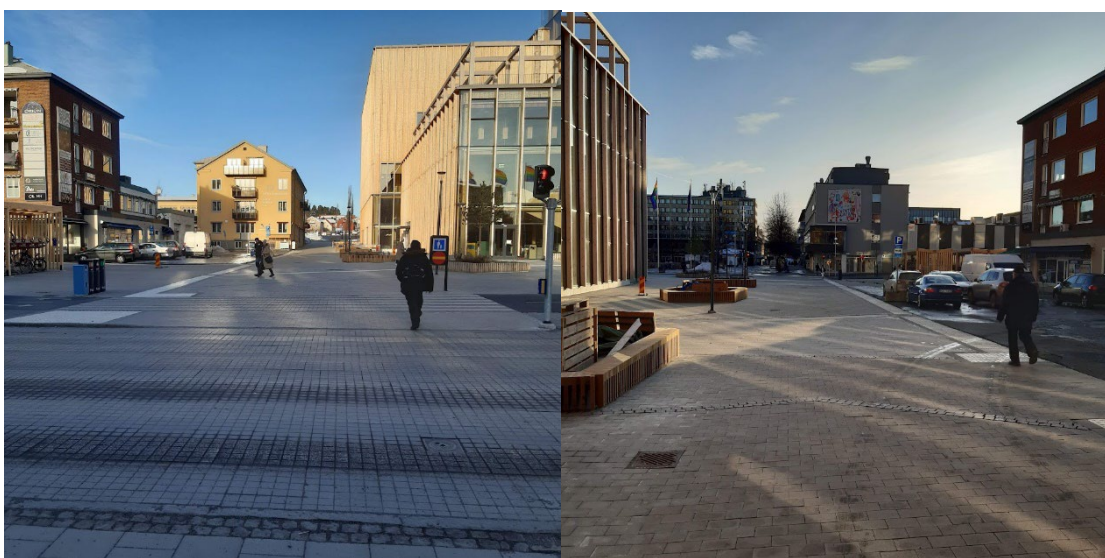
Platsen vid Stadsparken

Trädgårdsgatan söderut

Norr om Kanalgatan

Bilaga 2. Övrigt

Leveranser

Även om gator är stängda i övrigt, är det viktigt att det ska gå att komma in på torget med nyttotrafik, dvs godsfordon m.m, även på östra och västra sidan på torget.

Kv Idun: Elon har idag all inlastning via torget, fullstora lastbilar.

Övriga tar in via parkeringsdäck från Stationsgatan

Torget: Big Smajl har idag all inlastning från torget.

Kv Loke: Swedbank (kontorsmaterial mm; rätt sällan) idag via torget, liksom Torsten (frisör), Hotell Malmia (tvätt mm) och Sea Land Sushi.

Dagvatten och skyfall

Kommunens dagvattenstrategi ska beaktas vid utformningen. Nedan visas ett urklipp av skyfallskarteringen. De blå ytor visar var vatten står (med ett djup på mellan 0,2m – 1m) vid ett 100-årsregn. Korsningen Kanalgatan och Trädgårdsgatan har sedan karteringen gestaltats om med nya höjder.

